

УДК 141.319.8:[165. 744: 17]

А. В. Лактіонова

кандидат філософських наук

СУЧАСНІ ДИСКУСІЇ ПРО ЗНАННЯ: МОРАЛЬНЕ ЗНАННЯ І ЗНАННЯ ЯК УСПІШНІСТЬ

У статті переглядаються сучасні дискусії про статус знання з моральної епістемології та в підходах, в яких знання розглядається в термінах успішності. Обидва зазначені новітні дослідницькі філософські сфери є сумісними, вписуються в перспективу практичної філософії, філософії дії та активності. Адже йдеться про активний досвід з набуття знань, що прояснює його статус і вагомість. Моральне знання залишається спеціальним, але вдало ілюструє застосування розглянутих методологічних засад.

Ключові слова: моральна епістемологія, вагомість знання, успішність знання, практична філософія, філософія дії та активності.

Теперішній філософський дискурс збагачується все новими горизонтами досліджень, що часто йдуть всупереч класичним філософським усталеним позиціям і настановам. Останніми десятиліттями постає цікава нова філософська дисципліна моральна епістемологія. Окрім цього все більш поширеними стають розробки про знання в термінах його успішності. Йдеться про те, що знання має виявлятися вагомим, бути значущим. Таке виявлення вагомості (значущості) знання пов'язане з його оцінюванням, що залучає як істиннісну оцінку, так і практичну користь (те, на скільки знання "спрацьовує").

В даній розвідці спробуємо спеціально прослідкувати загальні методологічні орієнтири для філософського аналізу знання, в тому числі такого, що є специфічним – морального знання. Для цього залучимо програмні позиції моральних епістемологів, наприклад А. Зімермана, П. Вайринена, а також таких філософів сучасності, що ведуть мову про цінність знання без її редукції до істини чи прагматичної корисності, наприклад Дж. Греко, Дж. Кванвіг.

Моральна епістемологія є порівняно новим напрямом сучасної аналітичної філософії і являє собою своєрідний перетин етики (моральної філософії) та теорії пізнання (епістемології). В цій новій дисципліні останніх декад, йдеться, в першу чергу, про можливість і природу знання того, що є добрим і поганим. Адже подібне знання є специфічним, з одного боку, а з іншого, є викликом традиційній епістемологічній проблематиці і підходам (переважно критеріальним) до її розв'яз-

ання, зокрема до аналізу і розв'язання проблеми знання (що і як ми знаємо?). Проте, зазначена тематика не вичерпує предметне поле моральної епістемології. Адже і в епістемології проблема знання не є єдиною, так само як і в етиці інтереси дослідників виходять поза межі суто встановлення доброго і поганого.

В кожній з цих дисциплін залучається нормативність, відповідно нормативність знання і нормативність вчинків (дій); обидві дисципліни мають нормативний характер. Можна ствердити, що загальним предметом моральної епістемології є моральне знання (знання про мораль і звичаєвість), а більш конкретно – встановлення знання про морально істинне (вірне, добре, правильне) і хибне.

Окремим ускладненням є той факт, що більшість основних епістемологічних і моральних категорій, таких, як знання, обґрунтування, доброчесність, мораль, не мають єдиних, прийнятних для всіх філософських шкіл визначень і тлумачень. І епістемологія, і етика в класичному традиційному розумінні перебувають в кризі, пов'язаній із тим, що більшість їх тем виявляються нерозв'язними проблемами. Залишається, в кінцевому рахунку, апелювати до звичаєвого розуміння цих понять з точки зору здорового глузду.

Наведемо цікаву методологічну концепцію моральної епістемології Аарона Зімермана [Zimmerman, 2010]. Він відстоює встановлення змістового наповнення моральної епістемології на основі розрізнення рівнів досліджень в її межах. Нульовий рівень є рівнем опису наших моральних переконань; перший рівень – описом різних епістемологічних оцінок наших моральних переконань; другий рівень охоплює оцінки, що перевищують, не вписуються в перший рівень.

А. Зімерман є одним з провідних авторів в сфері моральної епістемології. Він згоден, що основне завдання цієї філософської галузі полягає в тому щоб проаналізувати і відповісти на запитання "як можна знати, що є вірним, правильним, а що ні". Це запитання не є однозначним. Наведемо аналогію, що проілюструє дану неоднозначність. Якщо дехто переконаний в пропозиції, яка є хибною, прийнято наполягати, що він не знає те, про що ця пропозиція. Разом з тим, що ми знаємо, що людина не має знання про пропозицію (хоча і є переконаною в ній, а пропо-

зиція хибна), ми все одно можемо перепитати її і вимагати обґрунтувати, прояснити джерело змісту, що, як ми знаємо, є помилковим. Аналогічно, стосовно невірної дії, що може бути поганою, неморальною, неслухною, можна перепитати, чому вона була реалізованою, що призвело до її здійснення.

Наведений сюжет виявляється джерелом величезної кількості проблемних тем для досліджень з моральної епістемології. А. Зімерман виокремлює наступні: знання і незнання про те, що є морально правильним робити; спосіб набування обґрунтованих, в чинний спосіб заснованих переконань, що ведуть до справедливих дій і їх інституціалізації; перерахування типів психологічних вад і соціологічних засад, що виявляються викривленими очікуваннями порочності, жорсткості дій і т. п. Тобто йдеться про суміщення традиційно відокремлених досліджень з епістемології та моральної філософії, адже його брак виявляється парадоксами при намаганні проєкції засобів однієї з цих сфер в іншу, і навпаки. Можна зазначити і так: моральна епістемологія є спеціальною епістемологією про специфічне моральне знання; або ж моральна епістемологія включає етичні розробки, що є рефлексивними стосовно власної методології, залучають аналіз можливостей застосування і оперування епістемологічними методами і концептами, проблематизують потребу в їх модифікації відповідно власній специфіці.

Закиди і підозри стосовно наявності, можливості і загального статусу морального знання, фактів і т. п. наявні протягом всієї історії філософії, але їх експлікація традиційно пов'язується із творчістю Девіда Г'юма [Г'юм, 1996]. Провідний філософ ХХ століття, Джон Макі [MacKie, 1990] вказує, що якщо б були наявними об'єктивні цінності, то вони були б сутностями або якістьми, або стосунками вкрай дивного типу, суцільно відмінними від будь-чого іншого у всесвіті. А Гілберт Хармен [Harman, 2000], впливово наголошує, що моральні факти не обґрунтовуються жодним найкращим поясненням, не підтримують жодним несуперечливим феноменом, тому, відсутність підстав для їх затвердження є підставою їх заперечення, тобто суцільного заперечення їх наявності.

Варто підкреслити, що подібні аргументи можна застосувати і до епістемічних (так само як і до специфічно моральних) фактів, хоча не багато філософів звертають не це увагу. Факт залишається проблемним в своєму статусі, наявній його різноманітній витлумачення. Проте більш розповсюдженим є і залишається подвійний стандарт про факти в епістемології та етиці.

Проблемність фактичності тягне анти-реалізм, або принаймні є закидом для реалізму. Традиційні аргументи проти морального реалізму

спрацьовують і проти епістемологічного реалізму, як моральні, так і епістемічні факти є в абсолютно подібний спосіб спростовними чи стійкими проти критицизму і скепсису. Такий стан справ підтримує намагання сконструювати радикально прагматичні підходи, натуралізувати епістемологію подібно В. Квайну [Quine, 2004]; підтримує чинність проєктів емпіричних кейс-стаді про моральні виклики сьогодення.

Однією із важливих і популярних тем моральної епістемології є тема моральної перцепції (морального сприйняття). Чи здатні ми сприймати деякі речі (наприклад, вчинки, події, ситуації) як добрі чи погані? Скоріше позитивну відповідь дають широкі кола сучасних філософів (див. наприклад [Audi, 2013]). В той самий час, інші ставлять під сумнів можливість моральної перцепції (див. наприклад [Vaughan, 2013]).

Дійсно, ми здатні мати і маємо певний моральний досвід, вбачаємо деякі дії в певних контекстах добрими або поганими. Проте, навряд такий досвід є сприйняттям моральних якостей чи то їх репрезентацій. Разом з цим наявність моральної перцепції виявилась би позитивною з боку епістемологічної складової моральної епістемології. Адже сприйняття залишається прийнятним, надійним джерелом знання про зовнішній світ. Тому, якщо моральне сприйняття можливе, воно засвідчувало би про наявність моральних якостей як таких, незалежних від нас (в певному сенсі, настільки ж умовному, наскільки умовним залишається зовнішній світ речей). Моральна перцепція не є незалежним епістемологічним джерелом. Те, в який спосіб ми морально сприймали би дещо залежало б, визначалося би, нашою пам'яттю, засвоєними культурними орієнтирами і т. п. Одночасно останнє твердження можна направити як закид проти надійності і незалежності перцепції (відчуттєвого сприйняття) як джерела знання в епістемології. А також, як закид проти підпорядкованості звичаєвості (моральності) моралі.

Наведений приклад тематики моральної епістемології засвідчує, що дана дисципліна є альтернативною традиційним епістемології і етиці; сприяє переосмисленню їх проблематики; ламає межі між ними (а відповідно між теоретичною філософією і практичною); пропонує оновлені тлумачення їх тем і категорій. В кінцевому рахунку є сподівання на подолання зусиллями моральної епістемології кризи, характерної для обох із зазначених класичних дисциплін.

Чому знання має цінність, є вагомим, чому ми прагнемо знання? Така постановка питання задає своєрідний вектор усвідомлення природи знання і його змісту. Якщо знання важить, то його цінність має бути залученою у пояснення природи знання. Вагомість знання розуміється не кон-

цептуально, тобто йдеться не про концепт знання, що за своєю методологією передбачає вагомість для застосування і поширення інформації. Дійсно, знання, як концепт, важить, адже ми зацікавлені в ідентифікації і розповсюдженні надійної інформації. Концептуальної цінності знання не достатньо, залишається пряме питання – чому знання є цінним?

Класично є визнаним, що сутнісною ознакою знання є його істинність, отже знання є цінним, оскільки воно істинне. Істинність, як ознака, знання, забезпечує, згідно з найбільш розповсюдженим підходом, його відповідність реальності, а тому, є запорукою практичної ефективності людських вчинків. Проте тоді, немає різниці між знанням і істинним переконанням, адже вчинок на підставі такого переконання, в кінцевому рахунку буде не менш ефективним. В такому ракурсі цінність, вагомість знання і переконання збігаються. Залишається питання, чи є, і чому знання є більш вагомим аніж переконання? Джерела знання і переконання можуть збігатися, тому на цій підставі розрізнити їх цінність не є слушним.

Подібні питання були поставлені ще Платоном, зокрема у діалозі Менон [Платон, 1990]. Сучасні дослідники Джон Греко [Gresco, 2010] та Джонатан Кванвіг [Kvanvig, 2003] ведуть дискусію з подібних тем.

Останній налаштований скептично щодо задовільної відповіді на питання про цінність знання [Kvanvig, 2003, с. 184]. На думку Греко [Gresco, 2010, с. 93] запити Кванвіга часто є перебільшеними і переплутаними. Потрібно розрізнити питання "чому знання є більш вагомим аніж переконання?" і "чому знання є більш вагомим аніж його складові?" Дослідник стверджує, що попередні упередження, що знання більш вагоме аніж його складові не є виправданими, а цінність знання можна вдало пояснити завдяки застосуванню теорії чеснот в аристотелівському контексті.

Разом з тим, Кванвіг визнає пов'язаність питань про природу і цінність знання. Те, що цінність знання не перевищує цінність його складових, вбачається ним достатнім для того, щоби заперечити особливу вагомість знання [Kvanvig, 2003, с. 116]. Греко згодний з тим, що ясных підстав твердити, що знання більш вагоме аніж його складові бракує, проте, він прагне підтримати, і пояснити в інший спосіб, виключну цінність знання [Gresco, 2010, с. 96].

Він пропонує розуміти знання як успішність когнітивної здатності. Знання в якості такої успішності виявляється чеснотою здійснення, реалізацією здатності до активності (агенсу). Практична успішність є результатом знання, а у випадку переконання, навіть істинного, практична успішність є випадковою. Успішність забезпечується когнітивною здатністю, що здійснюється у вигляді знання.

В "Нікомаховій етиці" Аристотель [Аристотель, 1983] розрізняє випадкові досягнення і досягнення, що є здійсненням чеснот (здатностей до чеснот). Цінність вчинку не тільки в тому, що ним забезпечується процвітання дівця, а є і його внутрішньою ознакою. Благо виявляється чеснотливою активністю.

Якщо взяти за основу наведені міркування, видається слушним тлумачити знання як цінність в якості досвіду знання. Саме досвід з набування знання є вагомим, знання як досвід є перформативно цінним. Адже ми набуваємо знання досвідом, і сам факт цього засвідчує про його вагомість нам. Така вагомість знання не пов'язана з знанням, як концептом, а є перформативно призначеною йому ознакою. Переживання досвіду знання, як здійснення власних когнітивних здібностей, здійснюється завдяки його власній внутрішній цінності. Досвід знання важить, і може стати підставою твердити про неможливість і неефективність розмежування пропозиційного знання від знання як вміння і знання як знайомства, що є традиційним в класичній епістемології. Останнє є очевидним в перспективі сучасної практичної філософії, філософії дії та активності, із середини якої уможливується плідне переосмислення, зокрема, таких теоретико-пізнавальних проблем, як основна з них – про природу знання. А беручи до уваги наведені буквальні аналогії, що є підставами не виокремлювати в якості спеціального, моральне знання, всі висновки розповсюджуються і на нього. Більш того, саме переживання морального досвіду, пов'язаного із усвідомленням власного вибору і оцінок, є очевидним досвідом набування знання, предметного здійснення власних когнітивних здібностей. Завдяки такому здійсненню набувається власна внутрішня цінність морального знання, вони виявляється безпосередньо вагомим, значущим. Досвід морального знання стає спеціальною підставою твердити про неможливість і неефективність розмежування пропозиційного знання від знання як вміння і знання як знайомства, що є традиційним в класичній епістемології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения. В 4 т. : Т. 4. Никомахова этика / Аристотель ; пер. с древнегреч., общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – С. 53–293.
2. Платон. Собрание сочинений в 4 т. : Т. 1 Менон / Платон ; Общ. ред. А. Ф. Лосева и др. ; Авт. вступ. статьи А. Ф. Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи; Пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1990. – С. 575–612.
3. Юм Д. Сочинения. В 2 т. : Т. 1. Исследование о принципах морали / Д. Юм ; Пер. с англ. С. И. Церетели и др. ; Примеч. И. С. Нарского. – М. : Мысль, 1996. – С. 178–314.
4. Audi R. Moral Perception / R. Audi. – Princeton : Princeton University Press, 2013. – 200 p.

5. Greco J. Achieving Knowledge. A Virtue-Theoretic Account of Epistemic Normativity / J. Greco. – Cambridge : Cambridge University press, 2010. – 205 p.
6. Harman G. Explaining Value and Other Essays in Moral Philosophy / G. Harman. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 238 p.
7. Kvanvig J. The Value of Knowledge and the Pursuit of Understanding / J. Kvanvig – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 232 p.
8. Mackie J. L. Ethics: Inventing Right and Wrong / P. Mackie. – Harmondsworth : Penguin, 1990. – 249 p.
9. Quine W. Epistemology Naturalized / W. Quine // E. Sosa & J. Kim. Epistemology: An Anthology. – Malden, MA: Blackwell Publishing, 2004. – P. 292–300.
10. Vayrynen P. The Lewd, the Rude and the Nasty: A Study of Thick Concepts in Ethics / P. Vayrynen – N. Y. : Oxford University Press, 2013. – 223 p.
11. Zimmerman A. Moral Epistemology / A. Zimmerman – L., N. Y. : Routledge Taylor and Francis Group, 2010. – 246 p.

Лактионова А. В. Современные дискуссии о знании: моральное знание и знание как успешность. В статье рассматриваются современные дискуссии о статусе знания по моральной эпистемологии и в подходах, в которых знание рассматривается в терминах успешности. Обе указанные новейшие исследовательские философские сферы являются совместимыми, вписываются в перспективу практической философии, философии дей-

ствий и активности. Ведь речь идет об активном опыте приобретения знаний, который проясняет его статус и весомость. Моральное знание остается специальным, но успешно иллюстрирует применение рассмотренных методологических ориентиров.

Ключевые слова: моральная эпистемология, значимость знания, успешность знания, практическая философия, философия действия и активности.

Laktionova A. V. Contemporary discussions about knowledge: moral knowledge and knowledge in terms of success. In the article contemporary discussions about the status of knowledge are reviewed. They concern moral epistemology and approaches to view knowledge in terms of success. Both mentioned new investigative philosophical spheres are compatible, can be seen under the perspective of practical philosophy, philosophy of action and agency. Active experience of getting knowledge clarifies its status and value. Moral knowledge remains to be special; but its case appropriately illustrates application of reviewed methodological points.

Key words: moral epistemology, significance of knowledge, success of knowledge, practical philosophy, philosophy of action and agency.